

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
УРЯДІВ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ»**

Виконала: студентка IV курсу,
групи IstP1-B18
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія та правознавство)
Кам'янецька Світлана Володимирівна

Керівник: **Боровець І.І.**,
кандидат історичних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ.....	6
1.1. Джерельна база дослідження.....	6
1.2. Історіографічні здобутки у вивченні проблеми.....	8
РОЗДІЛ II. ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ.....	12
2.1. Формування нормативно-правової бази культурно-освітньої політики уряду (1919-1925).....	12
2.2. Культурно-освітні програми польських партій та об'єднань.....	19
2.3. Концепція культурно-освітньої політики у період «санації» (1926- 1939).....	26
РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА ПОЛЬСЬКИХ УРЯДІВ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН.....	34
3.1. Курс щодо української та білоруської громади.....	34
3.2. Культурно-освітня ситуація в середовищі німецької меншини.....	41
3.3. Політика влади щодо єврейського населення.....	48
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	57

ВСТУП

Актуальність. Функціонування будь-якої держави є неможливим без існування освітньої системи, котра займається вихованням молодого покоління, підготовкою спеціалістів, прищеплення майбутнім громадянам домінуючих у суспільстві цінностей. В умовах, в яких перебуває сьогодні Україна, усі ці фактори набувають значної актуальності. Надзвичайно важливим є врахування історичного досвіду інших держав, щоби використати позитивний досвід і врахувати допущені помилки.

Таким історичним досвідом може слугувати освітня політика, що проводилась урядами Другої Речі Посполитої у міжвоєнний період (1919-1939). Відновлена Польська держава була країною багатонаціональною, у ній проживали мільйони українців, білорусів, євреїв, німців, чехів, росіян. Для виживання Польщі надзвичайно актуальним було проводити виважену політику щодо національних громад, забезпечення їм права на власний культурний і освітній розвиток. Сама держава взяла на себе зобов'язання перед Лігою Націй, однак на практиці почала проводити політику полонізації та культурної асиміляції інших народів. Замість обіцяної автономії, нацменшини отримали репресії і порушення законів.

На сьогоднішній день, Польща і Україна є стратегічними союзниками, котрі поглиблюють інтеграцію між обома народами. Величезна кількість українських учнів та студентів здобувають освіту у польських навчальних закладах, тому польському уряду доводиться ураховувати цей фактор і підлаштовувати власну освітню систему під потреби учнів зі Східної Європи. Важливим є врахувати власний історичний досвід, щоби не допустити попередніх помилок і прорахунків, котрі можуть погіршити відносини між державами та народами. Водночас, і Україна має враховувати такий досвід, щоби зі свого боку забезпечити культурні права для усіх народів, що проживають у нашій країні.

Мета дипломної роботи: дослідити теоретичну і практичну складові культурно-освітньої політики урядів Другої Речі Посполитої у 1919-1939 рр. Для досягнення мети, поставлені наступні **завдання:**

- Проаналізувати стан розробки проблематики у науковій літературі і наявну джерельну базу;
- Визначити характерні риси урядових концепцій реалізації культурно-освітньої політики у міжвоєнній Польщі;
- З'ясувати позицію політичних партій Другої Речі Посполитої в культурно-освітній сфері;
- Дослідити реалізацію культурно-освітньої програми уряду щодо національних прав українців, білорусів, євреїв та німців;

Об'єкт дослідження: політичні процеси у Другій Речі Посполитій (1919-1939). **Предмет дослідження** – культурно-освітні програми польських урядів та їх реалізація на території Польської Республіки у 1919-1939 рр.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від проголошення незалежності Польської держави (11 листопада 1918 р.) до початку Другої Світової війни (1 вересня 1939 р.).

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Другої Речі Посполитої, що окрім етнічно польських земель включає територію Галичини і Волині, Західної Білорусі, Віленського краю (Литва), а також змішані польсько-німецькі території (Помор'я, Сілезія).

Методологічна основа роботи. Бакалаврська робота виконувалась при дотриманні принципів історизму, системності і об'єктивності і всебічності, що дало змогу всебічно розглянути дану проблематику, зокрема проаналізувати наявні джерела і зробити висновки щодо ефективності культурно-освітньої політики польських урядів. При написанні роботи були використані такі методи, як: аналізу, порівняння, систематизації, критичного аналізу джерел і літератури, періодизації, а також проблемно-хронологічний та історико-порівняльний метод.

Зокрема, **проблемно-хронологічний метод** дозволив проаналізувати культурно-освітню політику Польщі хронологічно і виявити еволюцію поглядів польських політиків на цю проблематику. **Метод періодизації** дав можливість розділити культурно-освітню політику польських урядів на декілька періодів: 1919-1925 – до періоду «санації»; 1926-1939 – період «санації»; кожен із періодів характеризується різним підходом влади до сфери освіти. **Історико-порівняльний метод** дозволяє провести порівняльний аналіз у політиці польських властей щодо різних національних громад: німців, євреїв, українців та білорусів, виявити закономірності і суперечності в урядовій політиці щодо нацменшин.

Практичне значення бакалаврської роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані вчителями історії при підготовці до уроків, учнями при написанні наукових робіт; викладачами в університеті при підготовці лекцій і семінарських занять, студентами при підготовці до семінарських і практичних занять, при написанні рефератів, есе, лабораторних, курсових і дипломних робіт.

Апробація. Дана робота виконана згідно навчально-наукової програми кафедри всесвітньої історії. Основні положення і результати роботи доповідалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії КПНУ імені Івана Огієнка та в ході звітної науково-практичної конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в квітні 2022 року, а стаття на тему «**Культурно-освітні програми політичних партій Другої Речі Посполитої в період "санації" (1926-1939)**» була подана до збірника наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, основної частини (нараховує три розділи), висновків і списку використаної літератури, що нараховує 51 позицію. Загальний зміст роботи – 61 сторінка.

ВИСНОВКИ

Культурно-освітня політика Другої Речі Посполитої була неоднорідною і непослідовною, сильно залежала від політичних колізій у державі. Одразу після проголошення незалежності, польський уряд взяв курс на уніфікацію освітньої системи, процес цей тривав до 1925 року. У зазначений період, було офіційно сформульовано ставлення польської влади щодо національного питання в освіті. Конституція 1921 року, Малий Версальський договір і Женевські конвенції, котрі були ратифіковані польським Сеймом, оголошували про право націй на культурну автономію. Таким чином, польська влада взяла офіційні зобов'язання цю автономію забезпечити. На практиці ж, уряд взяв курс на проведення політики культурної асиміляції. Польські політики вважали наявність автономії небезпекою для держави, що призведе до її розпаду, тому проводили колонізацію освіти. Усіх незгодних з цим позбавляли роботи в освіті, вчиняли репресії, забороняли навчання рідною мовою.

У 1926 році стався переворот маршала Ю. Пілсудського, що оголосив про початок політики «санації» (оздоровлення). Режим «санації» змінив ставлення держави щодо нацменшин. На відміну від своїх опонентів, ендеків, що виступали за етнічну асиміляцію, пілсудчики проголосили курс на формування наднаціональної етатистської ідеології, котра дозволяла зберегти власну національну і релігійну ідентичність за умови лояльності щодо держави.

У 1932 була проведена нова освітня реформа, котра сильно вплинула на її якість. Фактично, в державі сформувались окремі школи для жителів сіл і міст, для перших школа була не обов'язкою і майже недоступною, для других – доступною і якісною. Таким чином, реформа 1932 призвела до дискримінації сільських жителів, їх прав на доступну освіту. З іншого боку, вона унормувала і остаточно уніфікувала структуру державної і приватної освіти, дала можливість для нацменшин забезпечити свої культурні права.

Освітня сфера займала велику роль у програмах польських політичних партій. Їх ставлення до освіти залежало від спектру ідеології. Так, ультраправі ендеки вважали освіту елітарною і виступали за її обмеження для широких верств. Водночас, освіта мала бути виключно польською, усі інші нації мали піддатись асиміляції з-боку панівного етносу. Схожі ідеї висували католицькі і націоналістичні партії. Натомість, центристські і аграрні партії висували куди більш помірковану політику, зокрема і право націй на культурну автономію, доступність освіти для селян і робітників. Іншу позицію займали ліві партії, котрі виступали за демократизацію освіти, її доступність для усіх верств, безкоштовність і захист прав національних меншин. Схожі погляди висували селянські партії.

Ставлення Речі Посполитої до культурних прав різних народів також було неоднорідним. Так, щодо українців і білорусів, польська влада проводила політику культурної асиміляції. Їх зневажливо називали «русинами» і відмовляли в національній ідентифікації. Шляхом освіти, влада намагалась полонізувати східних слов'ян, тому в державних школах навчання рідною мовою для них стало неможливим. Це стало причиною процвітання приватної освіти.

Щодо євреїв і німців ставлення також постійно змінювалось. У перші роки незалежності, Польща практикувала антисемітські закони, зокрема «лавкове гетто», обмежувала культурні права євреїв, в тому числі і на освіту. Але напочатку 30-х усі обмеження щодо євреїв були зняті, вони отримали можливість розвивати власну культуру. До німців відношення було різко негативним. Поляки хотіли помститись їм за дискримінацію у Німецькій імперії, а тому чинили постійні перешкоди німецькій освіті і культурі. Звичайно, що така політика використовувалась нацистами, щоби показати вороже ставлення поляків щодо німців. Це стало одним із приводів для початку Другої світової війни, що зруйнувала Другу Річ Посполиту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

- 1 Bełcikowska A. Stronnictwa i związki polityczne w Polsce: charakterystyki, dane historyczne, programy, rezolucje, organizacje partyjne, prasa, przywódcy: dodatek: polityczne związki młodzieży w Polsce w 1925 r. / część ogólną oprac. J. Bełcikowski; słowo wstępne A. Romer. Warszawa : Dom Książki Polskiej, 1925. 1086 s.
- 2 Dekret o zmianach w organizacji gmin wyznaniowych Żydowskich na terenie b. Królestwa Kongresowego. Dziennik Ustaw. 1919. №14. Poz. 175. S. 252–255.
- 3 Dekret z dnia 7 lutego 1919 roku o obowiązku szkolnym. Dziennik urzędowy. 1919. №14. Poz. 147. S. 192–197
- 4 Gertych J. O program polityki kresowej J. Gertych. Warszawa Nakładem tow. wyd. «Patria», 1932. 146 s.
- 5 Hołówko T. Kwestia narodowościowa w Polsce. Warszawa, 1922. 38 s.
- 6 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Lwów ; Warszawa, 1927. 164 s.
- 7 Madajczyk Cz. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym. Dzieje Najnowsze. 1972. №. 3. S. 136–159
- 8 Programy stronnictw ludowych. Zbiór dokumentów / ułożyli S. Lato, W. Stankiewicz. Warszawa : Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1969. 685 s
- 9 Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 stycznia 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31 lipca 1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. Dziennik urzędowy 1925. №3. Poz. 33. S. 26–30.
- 10 Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. Dziennik urzędowy 1924. № 79. Poz. 766. S. 1212–1214.

11 Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. Dziennik urzędowy. 1932. № 38. Poz. 389. S. 639–645.

12 Гунчак Т. Україна і Польща в документах. 1919 – 1922. Сучасність, 1983. 456 с.

13 Ми не є українофілами. Польська політична думка про Україну і українців : антологія текстів / за ред. П. Ковалю, Я. Олдаховського, М. Зухняк. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 440 с.

14 Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / ред. О. Романів. Львів; Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові; Фундація українського вільного університету в ЗСА, 1999. 194 с.

15 Томашівський С. Десять літ українського питання в Польщі. Львів: Ін-т дослідів національних справ у Варшаві. 1929. 48 с

16 Татаренко А. Недозволенна пам'ять. Западная Беларусь в документах и фактах 1921-1954. Изд. «Архив АТ», Санкт-Петербург : 2006, 802 с.

Історіографія

17 Bergmann O. Narodowa Demokracja wobec problematyki żydowskiej Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1998. 366 s.

18 Chałupczak H., Browarek T. Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. 322 s.

19 Chojnowski Andrzej. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. Wrocław: Ossolineum, 1979. 262 s.

20 Głogowska Helena. Białoruś 1914-1929. Kultura pod presją polityki. Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 213 s.

21 Holzer J. Mozaika polityczna Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa: Książka i Wiedza, 1974. 664 s.

22 Kacprzak P. Niemiecka mniejszość narodowa w Polsce w latach 1919-1939 Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Studia Lubuskie. 2007. №3 s. 145-158.

23 Kietliński M., Śleszyński W. Wyzwolenie czy okupacja? Stosunek społeczności zamieszkujących pogranicze polsko-litewsko-białoruskie do zmieniających się w XX wieku systemów państwowych. Seria wydawnicza Wspólne dziedzictwo ziem północno-wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Tom V. Białystok : Wydawnictwo PRYMAT Mariusz Śliwowski, 2006. 226 s.

24 Matelski D. Niemcy w Polsce w XX wieku. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. 464 s.

25 Mich Wł. Obcy w polskim domu: nacjonalistyczne koncepcje rozwiązania problemu mniejszości narodowych 1918-1939. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1994. 144 s.

26 Tomaszewski J. Żydzi w II Rzeczypospolitej. Warszawa : Neriton, 2016. 444 s.

27 Алексієвець Л. М. Польща: утвердження незалежної держави, 1918–1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.

28 Антонюк О. Формування етнополітики української держави: історичні та теоретико-методологічні засади. Київ: Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 1999. 284 с.

29 Василюк А. В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: монографія. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 340 с.

30 Васюта І. Політична історія Західної України (1918–1939 рр.). Львів: Каменярь, 2006. 335 с.

31 Галай М. Політика Другої Речі Посполитої у галузі початкової освіти в 1918–1924 роках (за матеріалами Тернопільського воєводства). Мандрівець. 2012. № 5. С. 40–44.

32 Галай М. Польська система підготовки вчителів у 1918–1932 роках. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2011. Вип. 31. С. 281–286

33 Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2008. 432 с.

34 Гон М. Із кривою на самоті. Українсько-єврейські взаємини на західноукраїнських землях у складі Польщі (1935–1939): монографія. Рівне : Волинські обереги, 2005. 192 с.

35 Гон М. М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: монографія. Рівне : Волинські обереги, 2006. 139 с.

36 Гон М. М. Формування політичної нації в Польській Республіці (1918–1939). URL: <http://www.kyumu.edu.ua/vmv/v/07/gon.htm> (дата звернення - 23.04.2022)

37 Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. 2015. Вип. 6. С. 60–69.

38 Горб Є. Особливості функціонування політичних партій німецької меншини Другої Речі Посполитої. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 39. С. 95–101.

39 Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти ХІХ – першої половини ХХ століття: етносоціальний аспект: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2008. 445 с.

40 Дудяк О. Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини в першій третині ХХ ст. (за матеріалами переписів 1910, 1921, 1931 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2000. Вип. 35–36. С. 286–295.

41 Жерноклеєв О. Національні меншини в Західній Україні в міжвоєнний період. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. С. 158–164.

42 Загідулін А.М. Беларускае пытанне ў польскай нацыянальнай і канфесійнай палітыцы ў Заходняй Беларусі (1921-1939 гг.). Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы». Гродна : ГрДУ, 2010. 183 с.

- 43 Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2002. 752 с.
- 44 Калиняк Л. Д. Польські селянські партії у суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2003. 210 с.
- 45 Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ ст. Київ: Знання України, 2007. 508 с.
- 46 Комар В. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 360 с.
- 47 Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. 404 с.
- 48 Мельнікаў І. Заходнебеларуская Атлантада 1921-1941 гг. Мінск : Галіяфы, 2015. 428 с.: іл.
- 49 Рубльов О. Національне питання в II Речі Посполитій. Національне питання в Україні ХХ–початку ХХІ ст.: історичні нариси / ред. рада: В.М.Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Даниленко та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: О. Г. Аркуша, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. Київ : Ніка-Центр, 2012. С. 264–282.
- 50 Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с.
- 51 Чорній П. І. Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси: дис. канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; Інститут народознавства. Львів, 2011. 248 с.